

והורשתם את הארץ

המסע שלא נגמר

"אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן". למסעם של בני ישראל אל ארץ ישראל אין קצבה ברורה. הכול תלוי בקצב ההליכה – אנושי או אלוקי; כפי שמחדד משה רבנו, ערב הסתלקותו, באוזני הדור הבא אל הארץ: "אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע" – ואתם הלכתם אותו בשלושה ימים... ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה"^א.

לו היינו מתהלכים בתמימות עם ה' ומצייתים לדבריו ללא כחל ושרק, היינו באים אל הארץ ללא כל עיכוב, כנישאים על כנפי נשרים. משהרהרנו אחריו והגענו עד לאותה בכייה של חנים של פרשת המרגלים, נקבע לנו מהלך אחר, פתלתל וארוך. רק בסופו של מהלך זה, כאשר נשיב לנו את התמימות שאבדה לנו ונתקן את ההרהור שהרהרנו אחר דברי אלוהים חיים, נוכל לבוא אל ארץ החיים.

בסיכומי של דבר, לא ל"ב מסעות ארך מסענו אל הארץ אלא אין ספור מסעות, שכן עד עצם היום הזה לא באנו אליה בשלמות – ביאה שאין אחריה גלות ונטישה. מסתבר שכעת המרגלים בשעתה, כך הבאים אל הארץ לא השכילו להתהלך בתמימות עם ה' ולא מילאו אחר ההוראה המפורשה שניתנה להם בפרשתנו, הוראה שאזהרתה בצדה:

וידבר ה' אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען. והורשתם את כל יבשי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משפיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו. והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה... ואם לא תורישו את יבשי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשפים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה. והיה כאשר דמיית לעשות להם אעשה לכם.

"והורשתם את הארץ וישבתם בה" – מצוות כיבוש הארץ ויישובה. זו המצווה שקיומה בשלמות מבטיח את האחיזה הגמורה בארץ ואת הישיבה בשלווה, כעם שהוא אדון לאדמתו וריבון בתחום מושבו. כמה זקוקים אנו כיום לשלווה הזו. ומנגד, התיאור המוחשי

^א דברים א ב, רש"י.

המהדהד לנו היטב מתוך קורות השנים האחרונות: "וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה"², והאזהרה הנוראה: "והיה כאשר דמייתי לעשות להם – אעשה לכם".

במבט לאחור, ממרחק הדורות, אל דור הבאים אל הארץ, אנו מתקשים להבין את סיבת הכשל. עם שנתיב מסעו עבר במצולות ים סוף ובעשרות השנים הראשונות מאז היווסדו הספיק לחזות במפלת האימפריה המצרית ובתבוסתם של סיחון ועוג, מה לו להתיירא ומה לו להתלבט? לא לנו לשפוט. בימי קריאת פרשת מסעי, בין המצרים, מוטב שנעיין באזלת ידינו אנו וניתן דעתנו לתשובה שלמה בעניינה של ארץ חיינו.

נקודת פתיחה טובה היא לימוד מחדש במצווה יקרה זו שבפרשתנו, ששכרה בצדה: "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה". מצווה זו, יאמרו רבים מיד, שנויה במחלוקת. בספר המצוות של הרמב"ם אין היא נמנית. אמנם הרמב"ן חולק, אך בעל המגילת-אסתר על ספר המצוות מצדד בדברי הרמב"ם ומבארם.

בשורות הבאות נשתדל לתקן הנחה מוטעית זו, ולהראות שגם אם נחלקו בפרטי המצווה – הרי שאין חולק על כך שאכן ישנה מצוות הורשת הארץ ויישובה מן התורה. בתוך כך נעמוד על מחלוקות אחרות שמנעו את קיום המצווה בדורות הגלות, נודה לה' על התחייה שזכינו לה בדורנו, תחיית עם בארצו, נצפה להורשת כל ארצנו המובטחת ומתוך כך להגיע אל השלב המרומם, המעסיק אותנו יותר מכול בימים אלו: "לשכנו תדרשו ובאת שמה"³.

האם אכן מצווה שנויה במחלוקת?

כאמור, הדעה הרווחת היא שקיימת מחלוקת אם יישוב הארץ היא מצווה או לאו. כך, במבט ראשון, עולה גם מעיון במפרשים. רש"י כותב:

"והורשתם את הארץ" – והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה, תוכלו להתקיים בה, ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה.

משמע: לא מדובר במצווה, אלא בהמלצה, עצה טובה. לעומתו, אומר הרמב"ן שם:

על דעתי זו מצוות עשה היא, יצווה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'.

ממשיך הרמב"ן ומוכיח את דבריו:

² וראה דברי אורי-החיים הקדוש, המשקפים נאמנה את מציאות חיינו: "וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה" – לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו, אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו – וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו, לומר 'קומו צאו ממנו!'"

³ דברים יב ה.

ומה שהפליגו רבותינו במצוות הישיבה בארץ־ישראל ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ־ישראל, וכן האיש – בכאן נצטווינו במצווה הזו, כי הכתוב הזה היא מצוות עשה. ויחזיר המצווה הזו במקומות רבים, "באו ורשו את הארץ"^ד.

בדבריו אודות האיש והאישה מתייחס הרמב"ן למשנה במסכת כתובות, הקובעת כי "הכול מעלין לארץ ישראל ואין הכול מוציאין... אחד האנשים ואחד הנשים"^ה. ההשלכות המעשיות לדין זה מבוארות בגמרא^ו, ועיקרן: בני זוג יכולים לכפות זה את זה לעלות לארץ־ישראל, אולם לא לצאת ממנה. את דעתו זו הביע הרמב"ן בהרחבה גם בהשגותיו על הרמב"ם בספר המצוות^ז, תחת הכותרת "שכחת העשין".

לכאורה, דברי רש"י והרמב"ם מוקשים. האם לדעתם אין הלכה כסוגיית "הכול מעלין"? עיון בידי־החזקה, ספרו הגדול של הרמב"ם עצמו, יפריך זאת: "...מחוצה לארץ לארץ־ישראל כופין לעלות... ואין מוציאין מארץ־ישראל לחוצה לארץ"^ח. עיון נרחב יותר יגלה שקיימים דינים רבים הקשורים ישירות למצוות יישוב הארץ, ונפסקו להלכה על־ידי הרמב"ם. לדוגמה: "הלוקח בית בארץ־ישראל מן הגוי מותר לו לומר לגוי לכתוב לו שטר בשבת, שאמירה לגוי בשבת אסורה מדבריהם ומשום יישוב ארץ־ישראל לא גזרו בדבר זה"^ט, "כל העצים החדשים כשרים למערכה, ולא היו מביאין משל זית ולא משל גפן משום יישוב ארץ ישראל"^י.

מסתבר שהנחת היסוד הרווחת, לפיה מצווה=חובה ולהפך, אינה נכונה. מגמת רבותינו מוני המצוות בספריהם אינה הוראת המותר והאסור, אלא פיענוח סוד תרי"ג המצוות שנמסר לנו מפי חז"ל^{יא}. מאחר ולכל הדעות ישנן מצוות רבות ואיסורים רבים שאינם נכנסים במניין זה, נוקטים מוני המצוות בשיטות שונות על מנת לסדר את המניין כראוי – כפי שביאר הרמב"ם בארבעה־עשר השורשים שהקדים למניין המצוות.

^ד דברים א ח.

^ה כתובות יג: יא.

^ו כתובות קי, ב.

^ז השגות למצוות עשה, מצווה ד.

^ח רמב"ם, הלכות אישות יג: יט.

^ט שם, הלכות שבת ו: יא.

^י שם, הלכות איסורי־מזבח ז: ג.

^{יא} על בסיס מאמר הגמרא (מכות כג, ב): "דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלוש מאות ושישים וחמש לאוין כמניין ימות החמה, ומאתיים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם".

והורשתם, וישבתם

אם כן, לא עוד מצווה שנויה במחלוקת. יישוב הארץ הוא ודאי חובה המוטלת על ישראל, ומקרא מלא דיבר הכתוב "והורשתם את הארץ וישבתם בה". אם נחלקו, כפי שנראה בהמשך, הרי זה בגדרי המצווה ובפרטיה – אך לא בעיקרה.

מאחר וכן, נפנה לדברי הרמב"ן בספר המצוות¹ כדי לעמוד על גדרי המצווה לשיטתו:

מצווה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן הא-ל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה.

שני ציוויים, כנגד שני חלקי הפסוק: ציווי ראשון מחייב אותנו להשליט את ריבונותנו בכל מרחבי הארץ ולא להניח אף שעל מאדמתה לשלטון "זולתנו מן האומות", כנאמר: "והורשתם את הארץ". ציווי שני מחייב אותנו לדאוג להפרחת שממותיה של הארץ, שתהיה הארץ לא רק בנויה בבתים אלא אף מרחביה לא יהיו שוממים אלא פורחים, כנאמר: "וישבתם בה".

צמד החיובים הזה מזכיר את האופן שבו מתקדשת אישה לבעלה, והלא זהו הדימוי הרווח בדברי הנביאים ליחס שבין עם ישראל ואדמתו: "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך"². תחילה קידושין, מעשה האוסר את האישה על כל גבר אחר ("דאסר לה אכולי עלמא כהקדש"³), ולאחר מכן נישואין, מעשה שבו כונס הבעל את האישה לתוך ביתו וחי עמה חיי משפחה המעמידים תולדות. אותן תולדות, אם נמשיך ונעקוב אחר הדימוי, הם פירותיה הקדושים של הארץ, הברכה הגשמית שרבי אבא רואה בה סימן מובהק לקץ המגולה⁴: "ואתם הרי ישראל עֲנַפְּכֶם תתנו ופְּרִיְכֶם תשאו לעמי ישראל [כי קרבו לבוא]"⁵.

לאחר הקביעה כי יישוב הארץ הוא מצוות עשה של תורה, ולאחר הגדרת עיקרה, פונה הרמב"ן לדון בקריטריון היסודי המעסיק את מוני המצוות בכל מצווה שבמניין תרי"ג: האם מדובר במצווה הנוהגת תמיד, או שמא במצווה שאינה נוהגת אלא בתנאים מסוימים – כגון: בזמן שבית המקדש בנוי, בזמן שרוב יושבי הארץ עליה, בארץ-ישראל ולא בחוצה לארץ וכדומה.

כותב הרמב"ן:

¹ ישעיהו סב ה.

² קידושין ב, ב.

³ סנהדרין צח, א.

⁴ יחזקאל לו ח.

ואמרו^{טו}: ואם תאמר מפני מה כיבש דוד ארם־נהרים וארם־צובה ואין מצוות נוהגות שם, אמרו: דוד עשה שלא כתורה. התורה אמרה משתכבשו ארץ־ישראל תהיו רשאים לכבש חוצה־לארץ, והוא לא עשה כן. הרי נצטוונו בכיבוש בכל הדורות.

ביאור: הקשו חז"ל, הואיל ומצוות יישוב הארץ מחייבת אותנו לכבוש תחילה את כל גבולות הארץ קודם שנפנה להרחיב את גבולנו במלחמת הרשות, הרי שמעשיו של דוד קשים. מה לו לכבוש ארצות גויים, בעוד היבוסים עודנו יושב בירושלים?! ואכן, מסיקים חז"ל, "דוד עשה שלא כתורה". מכאן לומד הרמב"ן כי מצוות יישוב הארץ – במובן של כיבוש – היא מצווה לדורות, ולא נאמרה לבאי הארץ בימי יהושע בלבד.

אמנם יש כאן מקום עיון: מצווה הנוהגת לדורות – משמע: מחייבת אותנו גם בזמן הגלות. אך האם ייתכן הדבר? הרי אנו אומרים בכל יום פרשת "והיה אם שמוע", ובה מזהיר הכתוב ואומר "השמרו לכם פן יפתה לבבכם... ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נתן לכם"^{טז}, ואיך נשוב אל הארץ ביד חזקה לאחר שגורשנו ממנה בדבר ה'?

שאלה גדולה אחרת היא: כיצד ניתן לחייב אותנו במצווה שאין בידינו האמצעים לקיימה? והרי בזמן הגלות לא היו קהילות ישראל השונות מאוגדות יחד כציבור בעל כוח צבאי משמעותי, ונראים הדברים שכל ניסיון להתארגנות צבאית היה מעמיד אותן בסכנת השמדה.

בין יחיד לציבור במצוות יישוב הארץ

שאלות אלו הביאו את רבי יוסף די־ליאון, בעל המגילת־אסתר, להגן על הרמב"ם מפני השגת הרמב"ן:

נראה לי כי מה שלא מנאה הרב הוא לפי שמצוות ירושת הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם, אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מצווה זו נוהגת לדורות עד עת בוא המשיח, כי אדרבא נצטוונו לפי מה שאמרו בסוף כתובות^{יז} שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה, והוכיחו מפסוק "השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו'"^{יח}, ודרשו בו "שלא יעלו ישראל בחומה"^{יט}.

^{טו} ספרי פרשת עקב, טו.

^{יז} דברים יא טז-יז.

^{יח} כתובות קיא, א.

^{יט} שיר־השירים ב ז.

לדבריו, מצוות יישוב הארץ מתבטאת אך ורק בכינון שלטון ריבוני בחבלי ארץ ישראל, ולא בשום דרך אחרת. מתוך כך, אין מצווה זו עניין אלא לציבור שיש יכולת בידו, וכשבטל קיומו של ציבור כזה – פקע חיוב המצווה מעלינו ואף נאסר עלינו לנסות לשנות את הגזירה ולעלות לשם קיום המצווה בכוחנו אנו.²⁰ סברה זו הביאה את כותבה להניח שמצוות יישוב הארץ היא בבחינת "הלכתא למשיחא", שכן בדורו – קרוב לזמן גירוש ספרד – לא נצפתה באופן שום אפשרות לחזרתה של האומה הישראלית המפוררת למעמד פוליטי שיהיה מוכר ואהוד על-ידי אומות העולם, וממילא עמדה שבועת "שלא יעלו בחומה" כמחיצה של ברזל בינינו ובין חלות המצווה המחודשת.

אלא שלא כך סבר הרמב"ן, כמבואר בהמשך דבריו:

ואומר אני כי המצווה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל, עד שאמרו שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה-זרה... וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה, הכול הוא ממצוות עשה הזה שנצטוונו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצוות עשה לדורות, מתחייב כל יחיד ממנו – ואפילו בזמן גלות, כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי²¹ מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם [וחזרו ובאו למקומם²²] וקראו המקרא הזה "וירשתה וישבת בה"²³ ושמרת לעשות אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

קשה להישאר אדיש לרוח הגדולה המפעמת בדברי הרמב"ן. אין אומה. אין צבא. אין התארגנות פוליטית. אין כל אפשרות להוריש אף לא אחד משונאי ישראל היושב באדמתנו, והארץ עצמה שממנה ומדבר. עם כל זאת – "נצטוונו לרשת הארץ ולשבת בה". בעקבות התנאים הקדושים, שראו את הארץ בחורבנה וקשרו את נפשם בה בקשר אהבה שאין לו

²⁰ דברים דומים כתב ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו "דברי סופרים" (אלא שדלא כהמג"א לא הזכיר שיש איסור בדבר מדין ג' השבועות): "מצוות ישיבת ארץ ישראל, נראה לי עיקר כהמגילת-אסתר בספר המצוות, דהוא בזמן שבית-המקדש קיים, וכלשון הכתוב (דברים יא לא) 'וירשתם אתה וישבתם בה', וגם אין נקרא יישוב אלא ביישיבה בשלוה, כדרך שאמרו: 'וישב יעקב' – ביקש לישוב בשלוה' (בראשית לז א וברש"י), והיינו שהם אדוני הארץ... והיינו בזמן שבית-המקדש קיים, ומשחרב בית-המקדש אף-על-פי שלא גלו [כולם] ממנה גם היושבים בה אין נקראין יושבי הארץ ואין להם ישיבה בה, ואחר שהם עבדים עליה למלכי העמים המושלים שם כמונו בחוץ לארץ אין זה נקרא יישוב שיושבים בה ביישיבה, רק גרות בעלמא, ולא מקיים 'וישבתם'."

²¹ ספרי פרשת ראה, כח.

²² לפלא שמאמר זה מצוטט בתוך דברי המג"א בהשמטת תיבות אלו, הסותרות את שיטתו.

²³ דברים כו א.

התרה, מסר גם הרמב"ן את נפשו ועלה לארץ. כשהגיע לירושלים כתב למשפחתו כי "כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו, וירושלים חרבה מן הכול" – ובה קבע את מגוריו¹².

במבט שטח־פופוליסטי, הרמב"ן "ציוני" ואילו המגילת־אסתר איננו כזה. אך ניתן לראות את הדברים גם להפך. המגילת־אסתר, נאמן לרוח המצווה המקורית, אינו רואה כל ערך ב"וישבתם בה" שאינו חלק ממגמה כללית של "והורשתם את הארץ". יישוב שאין עמו כיבוש, מה תועלת בו? לא מצווה פרטית היא אלא מצווה ציבורית, המוטלת על עם. אם אין בנו הכוח לכבוש את הארץ ולחיות בה כאומה במדינתה, אין הישיבה בה שונה מן הישיבה בכל ארץ אחרת.

לעומתו, סבר הרמב"ן כי יש במצוות יישוב הארץ גם פרט וגם כלל. בשעה שהכלל בעל יכולת, ודאי אין ערך בכיבושו של יחיד פרטי. קיום המצווה צריך להיעשות על־ידי מוסדות השלטון המרכזי, מלך וסנהדרין, ולא כל הרוצה ליטול לעצמו שם "כובש" ייטול. אך בשעה שאין כלל, עוברת האחריות אל הפרט – הנדרש לעשות כל שביכולתו כדי לשמר את גחלתה של המצווה.

אתגרי יישוב הארץ בדורנו

בימינו, בחסד ה' אשר עלינו, זכינו שתיהפך לנו מידת דין של אלפיים שנה לחסד ולרחמים. מה שראו תנאים ואמוראים, ראשונים ואחרונים, בכיסופי חלומות בלבד – רואים אנו סביבנו בכל יום ויום. יש לנו שלטון יהודי, וממילא קיום המצווה יצא מידי היחידים ועבר לידי זרועותיה הרשמיות. צה"ל, קק"ל, החברה להתיישבות, מע"צ – אלו מורישי ומיישבי הארץ של ימינו. במסגרת אילוצי הפוליטיקה הבין־לאומית, ניתן לומר שהם עושים את מלאכתם נאמנה.

אחר ההודיה בפה מלא על התחייה המופלאה הזו, ואולי דווקא מתוך השמחה וההכרה באור הגדול שזכינו לו, עולה הקושיה הנוקבת: מתי נעשה לארץ־ישראל השלמה? ההיסטוריה חוזרת ומלמדת בדייקנות כואבת שההתרשלות בהורשת גויי הארץ מכל גבולותיה מערערת את זכותנו להחזיק בה כלל ועיקר, והרי אנו רואים שעם כל הכוח המדיני והצבאי העומד לרשותנו, עדיין לצערנו אין איש מתכוון להרחיב את גבול ישראל על פני ארץ הלבנון או עבר הירדן המזרחי.

¹² מסתבר לומר שהרמב"ן לא ראה את אנשי דורו כמבטלי עשה, שכן האדם המצוי נחשב ודאי כאנוס על קיומה של מצווה זו – קשה שבקשות בזמנה, אך כשלעצמו היה נאה דורש ונאה מקיים.

מתוך כך, אפשר היה להציע שמלאכה זו תהיה מלאכתם של יחידים, שילכו ויקיימו מצוות יישוב הארץ בכל אותם שטחים שהמלכות מנועה – או שמא עוד אינה מוצאת בעצמה את הכוח הפנימי – להורישם וליישבם.

אך אין הדבר כן. תפיסה זו היא המשך התפיסה הגלותית, ואינה מכירה במלוא המשמעות הרוחנית וההלכתית של הריבונות הממלכתית. כל עוד לא הייתה לנו מלכות, אכן היו היחידים מקיימים מצווה לדעת הרמב"ן כאשר ישבו בארץ תחת שלטון זר. אמנם מרגע שזכינו לכינונה של מלכות, הרי שקדושת הארץ – ואפילו חיוב מצוותיה (בתחום "עולי מצרים", שלא נתקדש לדורות) – מותנית ותלויה בריבונותה של המלכות. כיום, העוזב את הארץ והולך להתיישב בירדן או בלבנון כמוהו כיוצא לחוצה לארץ.

זאת מניין? מדוד. בשנים הקשות שבהן נרדף על צווארו בידי אנשי שאול, מצא מפלט בביתו של אכיש מלך גת. קשה הייתה עליו ישיבתה של גת, ובעת מפגש לילי בינו ובין שאול הוא מלין על כך מרות: "כי גרשוני היום מהסתפף בנחלת ה' לאמר לך עבד אלקים אחרים"^כ. במה דברים אמורים? והלא גת בלבה של ארץ ישראל היא שוכנת, ואין אף שיטה שלא תכלול אותה בגבולות הארץ. אלא שמכיוון שיש מלך בישראל, ובגת אין הוא מושל, הרי שאין דינה של גת כדין ארץ־ישראל! יעוין ברש"י שם, שדוד ראה עצמו כמי שיוצא לחוצה לארץ, שכמוהו כעובד עבודה־זרה, וכן במלבי"ם, המבאר שבגת לא היה יכול לקיים מצוות התלויות בארץ.

לכן, עם כל הכיסופין והתשוקה לחזות בהרחבת גבול מלכות ישראל, אין הכוח לעשות זאת מצוי בידי יחידים. אמנם בכל זאת הותירה יד ההשגחה העליונה מקום ליחידים להתגדר בו, כאשר מעשיהם נעשים לא מתוך נתק מן המלכות – אלא ככוח חלוץ הצועד לפניה ומכין עבורה את הדרך בליווי צה"ל ובעזרתו. הדברים אמורים, כמובן, במתיישיבי יהודה ושומרון הגיבורים, הממלאים בגופם ובמסירות נפשם את החלל הכואב הפעור בלב הריבונות הישראלית קרוב לחמישים שנה. יחידים אלו אינם דומים למתיישיבים הבודדים בימי הגלות, שכן כל מעשיהם על דעת הציבור הם עושים, לצורך ציבור הם עושים, כשליחי ציבור הם עושים להשבת הריבונות היהודית למקומות אלו. על כן פשוט שגם אם עדיין לא חלה שם הריבונות הישראלית במלואה, כיוון שזו המגמה שלשמה הם פועלים הרי הם מקיימי מצוות יישוב ארץ ישראל בהידור רב.

^כ שמואל א' כו יט. ועל כך אמרו חז"ל דברים נוקבים שכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה.

הכול מעלין לירושלים

שאלה נוקבת אחרת, שגם להתעוררותה זכינו לפני כחמישים שנה, היא השאלה שמעמיד בפנינו "ההר הטוב הזה והלבנון"¹¹ – הר המוריה, מקום בית מקדשנו. האם אנו יוצאים ידי חובתנו כלפי המקום הזה, לבה ופסגת קדושתה של ארץ־ישראל, ששועלים ולעתים גרועים מהם מהלכים בו? האם כיסופין של אלפיים שנה ראוי שייעצרו בספו של ההר, ואליו לא יבואו?

כאן, המענה מורכב.

אין ספק שמצוות הורשת הארץ כוללת את הר הבית, ממש כפי שהיא כוללת את כל חלקי הארץ הנמוכים ממנו בקדושתם. מבחינה זו, המצב הנוכחי דורש תיקון נמרץ ומהיר. לא הוואקף המוסלמי צריך להחזיק במפתחות ההר, אלא ממשלת ישראל – היא ורק היא.

אמנם לאחר החלת ריבונות מלאה בפועל על ההר, עדיין ארוכה הדרך עד לכינון בית ה' בראשו. ככל שאנו מבקשים להיות מלאי עוז וזריזות ביחס למצוות ההורשה והישיבה בכל תחומי הארץ, כך אנו נדרשים למתינות ולריסון כאשר אנו קרבים אל הר הבית – מקום שקדושתו אינה נותנת מקום למלחמה.

מי לנו גדול מהרמב"ן, אביהם של ישראל, שכיסופי גאולתו בקעו מלב חשכת הגלות והורו את דרכה של הופעת התחייה הלאומית בארץ, שכתב על בניין בית המקדש את הדברים הבאים:

"ויקרא שם הבאר עֶשֶׂק" – יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות, ואין בפשוטי הסיפור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשווה, אבל יש בדבר עניין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר עתיד, כי "באר מים חיים" ירמוז לבית אלקים אשר יעשו בניו של יצחק... וקרא הראשון "עֶשֶׂק", ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שמה "שְׁטֵנָה", שם קשה מן הראשון, והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם"¹², וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה. והשלישי קרא "רחבות", הוא הבית העתיד שייבנה במהרה בימינו והוא ייעשה בלא ריב ומצה, והא-ל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר: "ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר

¹¹ דברים ג כה וברש"י.

¹² עזרא ד ו.

דבר וגו' כ"ח, שהוא לעתיד, וכתוב בבית השלישי "ורחבה ונסכה למעלה למעלה" כ"ט, "ופרינו בארץ" ל, שכל העמים יעבדוהו שכם אחד: לא

מרו הרב זצ"ל מעמיק לבאר זאת בדבריו אודות מאמר חז"ל מפורסם, המונה את שבחם של גילויי שכינה גדולים ונוראים שזכינו להם אחד לאחד: "לך ה' הגדלה" – זו קריעת ים סוף, 'והגבורה' – זו מכת בכורות, 'והתפארת' – זו מתן תורה, 'והנצח' – זו ירושלים, 'וההוד' – זו בית המקדש" ל. וכך כתב:

"והנצח זו ירושלים, וההוד זו בניין בית המקדש" כו... המלוכה, העוז הלאומי, מקושר עם ירושלים, ששם ישבו כיסאות לבית דוד. החוסן הלאומי הישראלי פגש בדרכו מכשולים רבים, ועוד הוא עלול לפגוש, ואת כולם ינצח בעוז ה' ויעמוד לנצח. נבדל מזה הוא רוח ה' אשר על ישראל, שהוא עתיד להיות לאור עולם, בו אין נמצא התכונה של הפגישה להתפשט בכוחו, כי לא נצטוונו לשאת חרב ומלחמה ולקרוא בשם ה' לעמים לא ידעוהו, כי אם כאשר יגדל שם ישראל ועמים רבים יראו את ההוד והתפארת הקדושה ושלום העולמים הנמשך מהוד דעות נשגבות כאלה, שבהם רפודה קדושתן של ישראל בלא פגישה ובלא התגברות, ירוצו לבקש את ה' אלקי ישראל.

אם כן בית המקדש מקום האורה לא בנצח יתגבר, לא בהוראת ניצוח המורה התגברות של פגישה על ההתנגדות, כי אם בהוד הנתון עליו ברוח החן והקדושה, לפניו יכרעו איים ועמים רבים יבקשו פני ה' בהר ציון עליפי תביעה הבאה מהכרה פנימית מצדם, שזהו ערך פעולת ההוד, כהוד מלכות הנתון על מלך רב צדק ואביר חכמה, שמאהבה ורוממות נפש ירוצו הכול להיכנס תחת דגלו. ל

חז"ל אומרים כי "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהושוו קטן וגדול" ל. אף ביחס למקום בית חיינו צריכים אנו להיזהר מטשטוש מדרגות הקדושה: "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות" ל, ירושלים מקודשת מכל ארץ ישראל וכו'. קדושת הר הבית שונה בתכלית מכל קדושת ארץ ישראל, ועל כן גם הורשתו ובניין הבית הקדוש עליו נעשים בדרך שונה. אם את

כ"ח דברים יט ח.

כ"ט יחזקאל מא ז.

ל בראשית כו כב.

לא רמב"ן לבראשית כו כ.

לב ברכות נח, א.

לז עין"א"ה ברכות ט: שיד.

לח שבת קיט, ב.

לה כלים א: ו.

שאר ארץ ישראל אנו מורישים על ידי כיבוש, חזקה והתנחלות, הרי שאת הר הבית נוריש בכוחה של חזרה בתשובה שלמה של כלל אומתנו, אחרי כינון מלכות ישראל, כמו שכתוב: "ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם"¹⁷, וייעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונו יתברך, ואז תחזור הנבואה ונזכה לבניין הבית ולכהנים בעבודתם. שנזכה לימים אלו, אכי"ר¹⁸.

¹⁷ הושע ג ה. וכפי שפסק הרמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים א: א-ב.

¹⁸ בעניין זה כתב מרן הרב זצ"ל (משפט כהן, סימן צו) את הדברים הבאים: "וכאשר החל קצת אור צמיחת ישועה להיגלות, בחסדי ה' המרובים, כן יוסיף לנו צור ישראל ב"ה את אור חסדו ואמיתו ויגלה לנו את אור גאולתו השלמה ויביא לנו במהרה את גואלנו האמיתי, גואל צדק משיח צדקנו, ויקיים מהרה את כל דברי עבדיו הנביאים, ויבנה בית המקדש במהרה בימינו בכבודו והדרת קדושתו, כשישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב, לבשר לנו את בשורת הגאולה, וירום קרן משיחו בגילוי שכינתו לעיני כל בשר, ואז יבנה כמו רמים מקדשו בארץ יסדה לעולם, וכל ממלכות הארץ ויושבי תבל יודו לשם ה' כי יראו עין בעין את דבר ה' הנאמן בהתקיימו בכל מלואו, ואז תצא מציון תשועה לכל אפסי ארץ, ויתגלו לנו כל המקורות של הטהרה הגמורה, ולא תהיה שום מניעה בעולם מצד כל מכשירי הטהרה והקדושה, וכל מכשירי החכמה והבינה והקדושה והנבואה הנדרשים לבניין בית אלקינו בכל יפעת קדושתו. ועד אז כל ישראל חברים יתאגדו לאגודה אחת לכוון לבם לאביהם שבשמים, בלא פרץ ובלא יוצאת, בלא שום הריסות גדר ובלא שום חשש איסור של חילול הקודש וטומאת מקדש וקודשיו, כי אם ביראת ה' טהורה ובאמונת אומן בדבר ה' הנאמן לעד, וברוח קדושה וטהרה ובחיי נועם ושלום רב לכל עם ה' הגוי כולו, העומד להיושע בקרוב, בימין ה' רוממה העושה חיל, תשועת עולמים".